

Belâgat ve Nakd (Edebî Tenkit) Terimlerinin Teşekkülü Alanında Yapılmış Yüksek Lisans Tezleri ve Tahlili - II

İsa GÜCEYÜZ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Arap Dili ve Belâgatı Ana Bilim Dalı, Ankara, Turkey.
isa.guceyuz@asbu.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

Öz

Makale Geçmişi

Geliş : 25.10.2021

Kabul: 16.12.2021

Yayın: 31.12.2021

Anahtar

Kelimeler:

Arap Dili ve
Belâgatı, Nakd,
Belâgat Terimleri,
Edebî Tenkit
Terimleri, Yüksek
Lisans Tezleri.

Bir ilmin tarihi sürecini açıklamak ancak onun literatür ve terminoloji gelişimini ortaya koymakla mümkündür. Belâgat ilminin tarihi süreci de kavramlarının gelişimiyle doğrudan ilişkilidir. Ülkemizde belâgat tarihi konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte belâgat ve nakd (edebî tenkit) terimlerinin teşekkülünü ortaya koyan bibliyografik eserler oldukça sınırlıdır. Bu çerçevede 32 adet yüksek lisans tezi tahlil edilmiş ve bu tezlerin yöntemi, ulaştıkları sonuçlar ve belâgat ilmi açısından önemi ortaya konulmuştur. Çalışmalarda genellikle bir belâgatçı veya edebî tenkitçinin seçilip, onun terim anlayışının ve yönteminin ayrıntılı olarak tahlil edildiği görülmektedir. Bununla birlikte bir sanatı ele alıp, onun kavramsal bir yapı kazanıncaya kadarki bütün sürecini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Her bir terimin ele alınan edebiyatçıdan önceki ve sonraki yapısı, beslendiği sosyal çevre, anlam/delâlet sorunu ve isimlendirme meselesi mukayeseli olarak incelenmiştir. Bunlara ek olarak belâgat ve edebî tenkit terimlerinin her dönemdeki karakteristik özelliklerinin tespiti de tezlerde ele alınan konular arasındadır. Bu yönüyle çalışmamız belâgat terimlerinin hangi aşamalardan geçerek günümüzdeki formuna kavuştuğu meselesine ışık tutmaktadır. Ayrıca çalışmamız, araştırmacıya kendi ülkesi dışında yapılmış olan çalışmaları görme ve buradan hareketle yabancı araştırmacılarla işbirliği yapabileme imkanı vermektedir.

Master's Theses on the Formation of Balaqat (Rhetoric) and Naqd (Literary Criticism) Terms and Their Analysis - II

Article Info

Abstract

Article History

Received : 25.10.2021

Accepted: 16.12.2021

Published: 31.12.2021

Keywords:

Arabic Language
and Balaqat, Naqd,
Rhetoric Terms,
Literary Criticism
Terms, Master's
Theses.

Explaining the historical process of a science is only possible by revealing its literature and terminology development. The historical process of the science of rhetoric is also directly related to the development of its concepts. Although there have been extensive studies on the history of rhetoric in our country, the bibliographic works that reveal the formation of the terms rhetoric and naqd (literary criticism) are quite limited. In this context, 32 master's theses were analyzed and the method of these theses, the results they reached and their importance in terms of rhetoric were revealed. In the studies, it is seen that a rhetorician or literary critic is chosen and his understanding of the term and his method are analyzed in detail. However, there are also studies that deal with an art and reveal the whole process of it until it gains a conceptual structure. The structure of each term before and after the literary man, the social environment it feeds on, the problem of meaning/indication and the naming issue have been examined comparatively. In addition to these, the determination of the characteristic features of the terms rhetoric and literary criticism in each period is among the topics discussed in the theses. In this respect, this study sheds light on the issue of rhetoric terms, through which stages they have reached their present form. In addition, our study gives the researcher the opportunity to see the studies done outside his own country and to cooperate with foreign researchers based on this.

Atıf/Citation: Güceyüz, İsa. "Belâgat ve Nakd (Edebî Tenkit) Terimlerinin Teşekkülü Alanında Yapılmış Yüksek Lisans Tezleri ve Tahlili - II". *akif* 51/2 (2021), 48-77.

DOI: <http://dx.doi.org/10.51121/akif.2021.3>

"This article is licensed under a *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License* (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Belâgat; düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen; meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç fenne ayrılan ilimdir.¹ Nakd veya edebî tenkit, "değerini ortaya koymak amacıyla, genelde sanat ve özelde bir edebiyat eserinin belirlenmiş ölçütlere göre incelenmesi ve analizini konu edinen bilim dalıdır".² Terim ise bir topluluğun, bir şeye ilk vaz' edildiği manadan hareketle konulan isimde ittifak etmesidir.³

Terimler tarih boyunca ilimlerin anahtarı olarak görülmüştür. Bir ilmin tarihi sürecini açıklayabilmek ancak o ilmin kavramlarının gelişimini tam olarak tespit etmekle mümkündür. Belâgat ilmi için de aynı durum söz konusudur. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de belâgat çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için bibliyografya çalışmalarına olan ihtiyaç aşikârdır. Bu bağlamda belâgat ve edebî tenkit terimlerinin ortaya çıkışı ile ilgili eserlerin tespit ve tahlili önem arz etmektedir.

Türkiye'de belâgat alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde, araştırmacıların bir kısmının Arap dünyasında yapılan çalışmalardan haberdar olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla belirli bir alanda dünyadaki mevcut birikimin yansıtılması açısından bibliyografya çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu tür çalışmalar araştırmacıya kendi ülkesi içindeki ve dışındaki araştırmaları mukayese etme imkanı sağlamaktadır. Aynı zamanda sağlıklı bir literatür taraması yapma fırsatı vermektedir. Bunlara ek olarak Arap ülkelerinde hangi araştırmacılarla iş birliği yapabileceği ve oradaki hocaların yoğunlaştığı alanlar hususunda araştırmacıya fikir vermektedir.

Daha önceki çalışmamızda belâgat ve nakd terimlerinin teşekkülü ile ilgili kitap, doktora ve yüksek lisans tezleri, makale ve sempozyum tebliğlerinin sadece künye bilgilerine yer verilmiştir.⁴ Bu çalışmada ise daha önceden künye bilgileri verilen yüksek lisans tezlerinin tanıtım ve tahlili hedeflenmektedir. Önceden künye bilgileri verilen eserler haricinde ulaşılan yeni çalışmalara burada temas edilmemiştir. İlk dönemlerde iç içe olması hasebiyle belâgat ve edebî tenkit terimlerine bir arada yer verilmiştir. Çalışmada ilk olarak her bir tezin nerede, hangi danışman gözetiminde ve kaç sayfa olarak yapıldığı açıklanmıştır. Akabinde ilgili tezlerin yöntemleri ve belâgat ilmi

¹ Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380.

² Rahmi Er, "Tenkit", *TDVİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/458.

³ Seyyid Şerîf el-Cürânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 28.

⁴ Bkz. İsa Güceyüz, "Belâgat ve Edebî Tenkit Terimlerinin Teşekkülü Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi I", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2020), 477-508.

açısından önemi tahlil edilmiştir. Belâgat ve edebî tenkit terimlerinin teşekkülü ile doğrudan ilişkili olmayan eserler çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu alandaki müstakil kitap ve doktora tezlerinin tahlili de ayrıca hedeflenmektedir. Araştırmacının kolay ulaşması amacıyla tezler alfabetik olarak sıralanmıştır. Belâgat ve edebî tenkit terimlerinin teşekkülü ile ilgili ulaşabildiğimiz yüksek lisans tezleri şu şekildedir;

1. el-Belâga fî Sırrı'l-Fesâha li'bnî Sinân el-Hafâcî

Eser, 1980 yılında Abdurrahîm Yahyâ Hâc Abdullah tarafından Dervîş Hasen el-Cundî danışmanlığında Riyad'daki İmam Muhammed b. Su'ûd Üniversitesi'nde 348 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, İbn Sinân el-Hafâcî (öl. 466/1073)'nin belâgat anlayışına ve yöntemine odaklanmaktadır. İbn Sinân, belâgat terimlerinin teşekkül dönemine denk gelen bir edebiyatçı olması hasebiyle önemlidir. Çalışmada ilk olarak belâgatın İbn Sinân el-Hafâcî'den önceki yapısına temas edilmiştir. Bununla birlikte İbn Sinân'ın yetiştiği ilmi/kültürel ortama ve hocalarına değinilmiştir.⁵

Eserde belâgat ve nakd bağlamında İbn Sinân el-Hafâcî'nin terim anlayışına temas edilmiştir. İbn Sinân'a göre lafızların manaya delâleti meselesi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Onun belâgat, nakd ve terim anlayışına hangi âlimlerin etki ettiği ortaya konulmuştur. Hicrî beşinci yüzyılda edebî tenkit ve belâgat iç içe olduğu için konular ortak olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla İbn Sinân'a göre sözün iyi ve kusurlu yönleri, üslup güzelliği ve şiirin ölçütleri gibi hususlara da temas edilmiştir.⁶ İbn Sinân kendisinden önce var olan edebî tenkit ve belâgat terimleri arasındaki nüansı ortaya koymaya çalışmıştır. Bununla birlikte İbn Sinân'ın kendisinden önce var olan bazı terimleri tercih etmediği, onların yerine alternatif terimler önerdiği ifade edilmiştir. Tezde İbn Sinân'ın özgün bir belâgat ve nakd yöntemi olduğu gerekçeleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.⁷

Edebî tenkitçilerin belâgat terimlerinin gelişmesine olan katkısını göstermesi, belâgat ve edebî tenkit bağlamında ediplerin birbirlerine yaptıkları itirazlara temas

⁵ Yahyâ Hâc Abdullah, *el-Belâga fî Sırrı'l-Fesâha li İbn Sinân el-Hafâcî* (Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1980), 4-21.

⁶ Abdullah, *el-Belâga fî Sırrı'l-Fesâha*, 22-94.

⁷ Abdullah, *el-Belâga fî Sırrı'l-Fesâha*, 237-290.

etmesi, belâgat ve fesahat ayrımı ile ilgili tanımlamalara ve kırılma noktalarına kronolojik olarak yer vermesi bahsi geçen çalışmayı önemli kılan hususlardandır.⁸

2. Buhûsu'l-Beyân fî Kitâbi "Esrârî'l-Belâga" li Abdilkâhir el-Cürcânî

Eser, 1983 yılında Sâlih b. Muhammed b. Hamdân ez-Zehrânî tarafından Dervîş Hasen el-Cundî danışmanlığında, Muhammed b. Su'ûd Üniversitesi'nde 513 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışmada beyân ilmi kapsamına giren konular Abdulkâhir el-Cürcânî (öl. 471/1078-79) özelinde ele alınmıştır. Cürcânî döneminde belâgat ilimleri birbirinden tam olarak ayrılmadığı için ilgili tasnif tezin müellifi tarafından yapılmıştır. Eserde ilk olarak Cürcânî'de lafız ve mana meselesine değinilmiştir. Beyân konuları arasında yer alan hakikat, teşbih ve mecaz gibi başlıklar; nakd konuları arasında yer alan *el-'ahz* ve *es-serika* gibi başlıklarla beraber ele alınmıştır.⁹ Bu durum Cürcânî'nin yaşamış olduğu dönemde belâgat ile nakdin iç içe geçmiş olmasından kaynaklıdır. Eserde nazm anlayışının Abdulkâhir'den önce var olup olmadığı meselesi tartışılmıştır.¹⁰ Cürcânî'de beyân ile ilgili birçok sanatın nazm teorisi bağlamında ele alındığı ifade edilmiştir. Onun belâgat anlayışında zevk-i selîmin büyük rol oynadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte teşbih, temsil ve mecaz arasındaki yakın ilişki ortaya konulmuştur.¹¹

Çalışmada belâgat ve edebî tenkit ile ilgili kavramlar ve aralarındaki nüans ayrımı olarak işlenmiştir.¹² Beyân sanatları bağlamında sanatların hangisinin muhatap üzerinde daha etkili olduğu tartışılmıştır.¹³ Abdulkâhir el-Cürcânî'nin belâgat terimlerinin tarif ve taksimi konusundaki rolü ve kendisinden sonrakilere etkisi geniş biçimde ele alınmıştır.¹⁴

3. el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye: Dirâse Fenniyye

Eser, 1995 yılında Ahmed Sefâdğu tarafından Abdulaziz b. Abdurrahman eş-Şa'lân danışmanlığında, Muhammed b. Su'ûd Üniversitesi'nde 1059 sayfa olarak hazırlanmıştır.

⁸ Abdullah, *el-Belâga fî Sırrı'l-Fesâha*, 95-143.

⁹ Hamdân ez-Zehrânî, *Buhûsu'l-Beyân fî Kitâbi "Esrârî'l-Belâga" li Abdilkâhir el-Cürcânî* (Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1983), 20-22.

¹⁰ ez-Zehrânî, *Buhûsu'l-Beyân fî Kitâbi "Esrârî'l-Belâga"*, 22-23.

¹¹ ez-Zehrânî, *Buhûsu'l-Beyân fî Kitâbi "Esrârî'l-Belâga"*, 35-44.

¹² ez-Zehrânî, *Buhûsu'l-Beyân fî Kitâbi "Esrârî'l-Belâga"*, 90-245.

¹³ ez-Zehrânî, *Buhûsu'l-Beyân fî Kitâbi "Esrârî'l-Belâga"*, 140-150.

¹⁴ ez-Zehrânî, *Buhûsu'l-Beyân fî Kitâbi "Esrârî'l-Belâga"*, 297-320.

Eserde öncelikle itnâb sanatının gelişmesine zemin hazırlayan Kur'ân, hadis, şiir, hitabet ve Arap divanları gibi faktörlerden söz edilmiştir.¹⁵ Ardından itnâb sanatının ilişkili olduğu terim ve sanatlara yer verilmiştir.¹⁶

Çalışmada itnâb ve kısımları ile ilgili ilk isimlendirmelerin kimler tarafından yapıldığı ayrıntılı olarak işlenmiştir.¹⁷ Itnâb sanatının belâgat ilmindeki rolüne değinilmiş ve es-Sekkâkî'ye kadar olan dönemdeki belâgatçı ve edebî tenkitçiler tarafından itnâbın nasıl anlaşıldığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak terimsel bir yapı kazanmadan önce itnâb sanatına işaret eden kavramlar ele alınmıştır.¹⁸ Ardından itnâb sanatının tanım sınırlarının belirlenmesi ile ilgili çabalara temas edilmiştir.¹⁹ Akabinde bu sanat ile ilgili kavramların furûkuna ve âlimler arasındaki ihtilaflara yer verilmiştir.²⁰ Çalışmada itnâb türleri, tanımlamaları ve isimlerinin ilk defa kimler tarafından verildiği hususu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.²¹ Bahsi geçen çalışma bir belâgat kavramının ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren terimsel bir yapı kazanıncaya kadarki bütün sürecini ayrıntılı olarak ele alması yönüyle oldukça önemlidir.

4. el-Îcâz fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye: Dirâse Târîhiyye Fenniyye

Eser, 1988 yılında Süleyman b. Abdulaziz b. İbrahim el-Mansûr tarafından Abdussettâr Hüseyin Mebrûk Zammût danışmanlığında Riyad'daki İmam Muhammed b. Su'ûd Üniversitesi'nde 598 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma ilk olarak Arap geleneğinde îcâz üslûbuna olan yatkınlığı konu edinmiştir.²² Ardından îcâz teriminin tarihi gelişimine temas edilmiştir. Nahivci, dilci, kelamcı, usulcü, tefsirci ve belâgatçıların îcâz anlayışları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Îcâz konusundaki farklı görüşlere yer verilmiştir.²³ Îcâz türleri ve onların isimlendirilmeleri ile ilgili süreç ele alınmıştır. Îcâz teriminin diğer belâgat terimleriyle

¹⁵ Ahmed Sefâdğu, *el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye: Dirâse Fenniyye* (Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 5-8, 477-487.

¹⁶ Sefâdğu, *el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 16-44.

¹⁷ Sefâdğu, *el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 77-84.

¹⁸ Sefâdğu, *el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 111-123.

¹⁹ Sefâdğu, *el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 124-136.

²⁰ Sefâdğu, *el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 138-161.

²¹ Sefâdğu, *el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 210-346.

²² İbrahim el-Mansûr, *el-Îcâz fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye: Dirâse Târîhiyye Fenniyye* (Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 1-15.

²³ el-Mansûr, *el-Îcâz fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 98-296.

ilişkisi tafsilatlı olarak incelenmiştir.²⁴ Çalışma, bu terimin gelişimini ve diğer ilimlerle olan ilişkisini kapsamlı olarak ortaya koyması yönüyle önemlidir.

5. *İşkâliyyetu'l-Mustalahi'l-Belâgî: Dirâse Tatbikiyye fî Mustalahâti 'İlmi'l-Bedî'*

Eser, 2004 yılında Mâcide Fâhir Şâmih el-Mezhûrî tarafından Hasan Yahya el-Hafâcî danışmanlığında Bağdat'taki Muntansırıyye Üniversitesi'nde 168 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, belâgat terimlerinin nasıl ortaya çıktığını ana hatlarıyla ele aldıktan sonra belâgat terimlerinin gelişmesine etki eden faktörlere değinmiştir. Âlimlerin belâgat terimlerine isim verirken hangi temel saiklerden hareket ettiklerini belirlemeye çalışmıştır. Belâgat terimlerinin iç içe geçmiş olması, birbirlerinin alanına girmesi ve terimlerin çokluğu meselesine temas etmiştir. Bazı terimlerin yaygınlık kazanırken bazı terimlerin ise sınırlı kalmasının sebepleri üzerinde durmuştur. Özellikle bedî' ilmi ile ilgili terimlerin nasıl ortaya çıktığını ve tarihte hangi farklı isimlerle anıldığını ayrıntılı olarak işlemiştir. Aynı zamanda bir terime birden fazla isim verilme meselesine de temas etmiştir.²⁵

Araştırma, belâgat terimlerinin gerektiği gibi anlaşılabilmesi için onların geçirmiş olduğu tarihi süreçlerin iyi bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir. Terimlerin geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümlerin ayrıntılı olarak ortaya konulması gerektiğini, bu bağlamda terimleri tanımlama ile ilgili meselelerin çözümünün ancak onların geçirdiği aşamaların bilinmesiyle mümkün olduğunu iddia etmektedir. Böylelikle tarihte veya günümüzde belâgat terimlerinin farklı tanımlanması veya anlaşılmasının sebeplerinin bilinebileceğini savunmaktadır. Terimlerin çeşitlenmesi ve farklılaşması hususunda kültürel, psikolojik ve çevresel faktörlerin etkili olduğunu belirtmiştir.²⁶

6. *el-Mustalahâtu'l-Belâgiyye ve'n-Nakdiyye 'inde Ebî Hilâl el-'Askerî*

Eser, 2007 yılında Şâmil Ubeyd Dır' el-Meşûh tarafından Abdüsselâm Muhammed Raşîd danışmanlığında Irak'taki Anbar Üniversitesi'nde 178 sayfa olarak hazırlanmıştır.

²⁴ el-Mansûr, *el-Îcâz fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, 350-405.

²⁵ Şâmih el-Mezhûrî, *İşkâliyyetu'l-Mustalahi'l-Belâgî: Dirâse Tatbikiyye fî Mustalahâti 'İlmi'l-Bedî'* (Bağdat: el-Câmi'atu'l-Mustansırıyye, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 110-150.

²⁶ el-Mezhûrî, *İşkâliyyetu'l-Mustalahi'l-Belâgî*, 1-10.

Çalışma Ebû Hilâl el-'Askerî'deki belâgat ve edebî tenkit terimlerini konu edinmektedir. Çalışmada öncelikle terim olgusu ele alınmıştır.²⁷ Ardından genel olarak belâgat terimlerine temas edilmiştir.²⁸ Ebû Hilâl el-'Askerî'nin yaşamış olduğu dönemde belâgat ilimleri netleşmemiş olmakla birlikte araştırmacı; meânî, beyân, bedî' ve edebî tenkidin alanına giren terimleri kendisi tasnif etmiştir.²⁹

Ebû Hilâl el-'Askerî'deki belâgat ve edebî tenkit terimlerinin tamamı müstakil başlıklar açılmak suretiyle ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Her bir terimin öncelikle sözlük ve ıstılâhî anlamı açıklanmıştır. Ardından ele alınan terimlerin Ebû Hilâl el-'Askerî'den önceki yapısına temas edilmiştir. Ebû Hilâl el-'Askerî'nin her bir kavram hakkındaki düşüncelerine ve kendinden öncekilerden ayrıldığı noktalara değinilmiştir. Bir kavrama verilen birden fazla isim var ise ortaya konulmuş, 'Askerî'nin bu konudaki tercihlerine yer verilmiş ve kavramlar arasındaki nüanslar açıklanmıştır. Son olarak bahsi geçen terimlerin Ebû Hilâl el-'Askerî'den sonra nasıl bir yapı kazandığına ve bu hususta 'Askerî'nin rolüne değinilmiştir.³⁰

7. el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bedî' li'İbni'l-Mu'tez

Eser, Melîke Bugfe tarafından Ahmed Hâcî danışmanlığında Cezayir'deki Kasdî Merbâh Üniversitesi'nde 55 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma İbnu'l-Mu'tez'in belâgat terimleri konusundaki düşüncelerine odaklanmaktadır. Çalışmada öncelikle terim olgusuna ve ortaya çıkışına temas edilmiştir.³¹ Araştırmada istiare ve cinas kavramları merkeze alınarak İbnu'l-Mu'tez'in terim anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır.³² Bahsi geçen terimler daha çok nakd âlimleri bağlamında ele alınmıştır.³³ Eserde öncelikle el-Câhız ve İbn Kuteybe gibi İbnu'l-Mu'tez'den önce yaşamış olan edebiyatçıların istiare ve cinas konusundaki düşünceleri ele alınmaktadır.³⁴ Ardından İbnu'l-Mu'tez'in bu iki terim konusundaki görüşlerine

²⁷ Dır' el-Meşûh, *el-Mustalahâtu'l-Belâgiyye ve'n-Nakdiyye 'inde Ebû Hilâl el-'Askerî* (Anbar: Câmi'atu'l-'Anbâr, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 4-6.

²⁸ el-Meşûh, *el-Mustalahâtu'l-Belâgiyye*, 8-16.

²⁹ el-Meşûh, *el-Mustalahâtu'l-Belâgiyye*, 17-46, 49-118.

³⁰ el-Meşûh, *el-Mustalahâtu'l-Belâgiyye*, 9-12, 49-115.

³¹ Melîke Bugfe, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bedî' li'İbni'l-Mu'tez* (Vuragla: Câmi'atu Kasdî Merbâh, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 6-9.

³² Bugfe, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bedî'*, 14-17, 31-35.

³³ Bugfe, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bedî'*, 17, 35.

³⁴ Bugfe, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bedî'*, 17-20.

ayrıntılı olarak yer verilmektedir.³⁵ İbnu'l-Mu'tez'den sonraki âlimlerin terim anlayışlarına ve İbnu'l-Mu'tez'in onlara etkisine yer verilmiştir.³⁶

Araştırmada İbnu'l-Mu'tez'in belâgat terimlerinin tanım sınırlarının belirlenmesi konusundaki rolüne dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda İbnu'l-Mu'tez'in ilk defa ortaya attığı kavramlara vurgu yapılmıştır. Terimler doğru anlaşıldığı takdirde toplumda düşünce birliği meydana geleceği ifade edilmiştir. İbnu'l-Mu'tez'in özellikle bedî' ilminin sistematikleşmesi konusunda çaba sarf eden ilk âlimlerden olduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte -gelişim döneminde olması hasebiyle- İbnu'l-Mu'tez'de birçok terimin ayrıntılı ele alınmadığı ifade edilmiştir. Çalışma terimlerin teşekkülü bağlamında belâgat ve edebî tenkit ilişkisini tafsilatlı bir şekilde ortaya koyması yönüyle önemlidir.³⁷

8. el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Munzi'î'l-Bedî' fî Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî' li's-Sicilmâsî

Eser, Hüseyin Dehuv tarafından Mişrî İbn Halîfe danışmanlığında Cezayir'deki Kasdî Merbâh Üniversitesi'nde 176 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, *el-Munzi'u'l-Bedî'* isimli eseri bağlamında Ebû Muhammed el-Kâsım es-Sicilmâsî'nin belâgat ve terim anlayışını ele almaktadır. Çalışmada öncelikle terim olgusuna, şartlarına, terim koyma aşamalarına ve terim türetme yollarına değinilmiştir.³⁸ Eserin ilk bölümünde hicrî sekizinci yüzyıla kadar olan süreçte Arapların belâgat ve terim anlayışları ele alınmıştır. Bu bölüm altında; Araplarda terim olgusu, sözlük ve ıstılahta terim, Arapça terim türetme yolları, Arapça'da terminoloji terkihi, belâgat terminolojisi, es-Sekkâkî'nin belâgat terimi anlayışı ve es-Sekkâkî'nin belâgat ilimlerini tanımlaması gibi başlıklara yer verilmiştir.³⁹ İkinci bölümde *el-Munzi'u'l-Bedî'* isimli eseri bağlamında Sicilmâsî'nin belâgat ve terim anlayışı tahlil edilmiştir. Bu bölüm içerisinde; Sicilmâsî'nin yaşadığı dönemin yapısı, Sicilmâsî'nin vaz' yöntemi, Sicilmâsî'de nakd terimleri, Sicilmâsî'nin belâgat terimi anlayışı, *el-Munzi'u'l-Bedî'* isimli eserdeki belâgat terimlerinin istatistiği ve Sicilmâsî'nin belâgat terimi anlayışının tahlil edilmesi gibi hususlar ele alınmıştır.⁴⁰

³⁵ Bugfe, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bedî'*, 24-30, 39-41.

³⁶ Bugfe, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bedî'*, 19-23, 36-39.

³⁷ Bugfe, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bedî'*, 46-47.

³⁸ Hüseyin Dehuv, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Munzi'î'l-Bedî' fî Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî' li's-Sicilmâsî* (Vuragla: Câmi'atu Kasdî Merbâh, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 10-25.

³⁹ Dehuv, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 28-55.

⁴⁰ Dehuv, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 57-167.

Çalışmada belâgat tarihi konusunda etkili olan el-Câhız, İbnu'l-Mu'tez, Abdulkâhir el-Cürçânî ve es-Sekkâkî gibi âlimlerin belâgat anlayışlarına ayrıntılı olarak temas edilmiştir. Belâgat ilminin oluşum sürecinde nahivciler, kelimciler, usulcüler, felsefeciler ve i'câzu'l-Kur'ân konusunda çalışma yapan âlimlerle olan yakın ilişkisine değinilmiştir. Sicilmâsî'nin belâgat terimlerini tanımlarken lugavî ve isti'mâlî olmak üzere iki taraflı bir yöntem benimsediği ifade edilmiştir. Aynı zamanda ihtiyaç bulunması durumunda Sicilmâsî'nin de belli yöntemleri esas alarak terim üretme girişiminde bulunduğu belirtilmiştir. Sicilmâsî'nin belâgat terimleri konusunda güzellik (cemâl) ve edebî zevki öne çıkarması da çalışmada vurgulanan hususlardandır.⁴¹

9. el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-'Umde li'bnî Reşîk el-Kayrevânî

Eser, 1993 yılında Halil Mahmud el-Halâyile tarafından Muhammed Ebû Ali danışmanlığında Amman şehrindeki Ürdün Üniversitesi Lisansüstü Araştırmalar Fakültesi'nde hazırlanmış olup 166 sayfadır.

Çalışma, İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin belâgat ve terim anlayışını *el-'Umde* isimli eseri bağlamında ele almaktadır. Eserde öncelikle İbn Reşîk'in belâgat terimi anlayışına genel olarak yer verilmiştir.⁴² Ardından terim olgusuna ve belâgat terimlerinin teşekkülüne temas edilmiştir.⁴³ Çalışmada belâgat terimleri için müstakil başlıklar açılmış, Kayrevânî'nin bahsi geçen belâgat sanatlarını hangi babta ve hangi başlık altında ele aldığına yer verilmiştir. İbn Reşîk'in her bir belâgat sanatını nasıl tanımladığı üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte ele alınan belâgat teriminin tarihte hangi farklı isimlerle kullanıldığı belirtilmiştir. İbn Reşîk'ten önceki belâgatçıların bahsi geçen terimleri nasıl tanımladığı üzerinde durulmuş, Kayrevânî'nin kendinden önceki âlimlerden ayrıldığı noktalar açıklanmıştır. Ayrıca İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin ele alınan belâgat sanatlarının gelişimine nasıl bir katkı sunduğu ayrıntılı olarak işlenmiştir.⁴⁴

⁴¹ Dehuv, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 167-169.

⁴² Mahmud el-Halâyile, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-'Umde li İbn Reşîk el-Kayrevânî h.456* (Amman: el-Câmi'atu'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 6,18.

⁴³ el-Halâyile, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-'Umde*, 6-12.

⁴⁴ el-Halâyile, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-'Umde*, 19-37.

10. el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi's-Sinâ'ateyn li Ebî Hilâl el-'Askerî: Dirâse Luğaviyye Târîhiyye Belâgiyye

Çalışma, 1988 yılında Abdurrahîm Behît eş-Şihâb tarafından Kâsım el-Mûminî danışmanlığında Ürdün'ün İrbid şehrindeki Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde hazırlanmış olup 194 sayfadır.

Eser, Ebû Hilâl el-'Askerî'deki belâgat terimlerine odaklanmaktadır. Ele alınan terimler alfabetik olarak işlenmiştir. Her bir terimin sözlük ve ıstılah anlamı verilmekle birlikte 'Askerî'den önce nasıl bir kullanım alanına sahip olduğu ortaya konulmuştur.⁴⁵ Eser başlığında belâgat terminolojisi denilmekle birlikte belâgat ve nakd terimleri bir arada verilmiştir. Bu durum ilk dönemlerde belâgat ve nakd ilimlerinin birbirinden ayrılmamış olmasıyla ilişkilidir. Her bir terim Câhiliye şiiri, ayet ve hadislerle istişhad edilmiştir. 'Askerî'nin mecaz ve istiare gibi sanatlara bedî' bapları içerisinde yer verdiği ifade edilmiştir.⁴⁶ Bunun sebebini hicrî dördüncü yüzyılda belâgat ilimlerinin tam manasıyla birbirinden ayrılmaması olarak görmemiz mümkündür.

Ebû Hilâl el-'Askerî'nin terimleri, belâgat ve nakd bağlamında ele aldığı dolayısıyla şiirin iyi ve kusurlu yönlerine zaman zaman atıfta bulunduğu ifade edilmiştir.⁴⁷ 'Askerî'ye göre fesahatın anlamı konusunda iki temel görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre fesahat ve belâgat aynı anlama gelmektedir. İkinci görüşe göre ise fesahat ile belâgat birbirinden farklı anlama gelmektedir. Fesahat beyânın bir aletidir. Dolayısıyla bir aletle Allah'ı nitelemek mümkün olmadığı için Allah'a fasîh denilememektedir. 'Askerî'nin fesahat ile ilgili yapmış olduğu bu ayrımın sonraki belâgatçılar üzerindeki derin tesirlerine yer verilmiştir. Çalışmada el-'Askerî'nin belâgat sanatlarını tanımlama ve isimlendirme bakımından kendinden önceki edebiyatçılardan ayrıldığı noktalar açıklanmıştır.⁴⁸

11. el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Ebi'l-İsba' el-Mısri fî Kitâbeyhi Tahrîri't-Tahbîr ve Bedî'l-Kur'ân

Çalışma, 2001 yılında Sâlim İbrahim el-Ahmed tarafından Muhammed Salih el-Hadîsî danışmanlığında Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde hazırlanmış olup 293 sayfadır.

⁴⁵ Abdurrahîm Behît eş-Şihâb, *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi's-Sinâ'ateyn li Ebî Hilâl el-'Askerî: Dirâse Luğaviyye Târîhiyye Belâgiyye* (İridd: Câmî'atu'l-Yermük, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 18.

⁴⁶ eş-Şihâb, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 128-129.

⁴⁷ eş-Şihâb, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 142-154.

⁴⁸ eş-Şihâb, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 139-141, 154-174.

Çalışmada *Bedî'u'l-Kur'ân ve Tahrîru't-Tahbîr* eserleri bağlamında İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî'nin belâgat ve terim anlayışı ele alınmıştır. Eserde öncelikle İbn Ebi'l-İsba'ın hayatına ve eserlerine yer verilmiştir.⁴⁹ Ardından terim olgusuna temas edilmiştir.⁵⁰

Eser dört bölümden oluşmaktadır. Yazar bu çalışmasında belâgat terimlerini meânî, beyân ve bedî' şeklinde tasnif etmeyerek farklı bir yöntem izlemiştir. Terimleri şekil, mana ve delâlet ile ilgili olanlar olmak üzere üçe ayırmıştır. Birinci bölümde *izdivâc, cinas, seci, tasdîr* ve *tatrîz* gibi şekille ilgili terimlere yer vermiştir.⁵¹ İkinci bölümde *istitrâd, iltifât, te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zem, tecâhulu'l-ârif* ve *tıbâk* gibi mana ile ilgili terimleri ele almıştır.⁵² Üçüncü bölümde *istiare, teşbih, kinaye* ve *mecaz* gibi delâlet ile ilgili sanatlara yer vermiştir. Dördüncü bölümde ise Mısırî'nin belâgat terimlerine yaptığı ilaveleri ele almıştır.⁵³

12. el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi "Hizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb" li'bnî Hicce el-Hamevî

Eser, 2004 yılında Ahmed Gâlib el-Hırşa tarafından Züheyr el-Mansûr danışmanlığında Ürdün'deki Mu'te Üniversitesi'nde 253 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, İbn Hicce el-Hamevî'nin *Hizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb* isimli eserindeki belâgat ve edebî tenkit terimlerini konu edinmektedir. Eserde ilk olarak müellif, eseri ve yetiştigi ilmi çevre hakkında bilgi verilmektedir.⁵⁴ İlk kısımda beyân, ikinci kısımda meânî, üçüncü kısımda ise bedî' terimlerine yer verilmiştir.⁵⁵ Bedî' terimleri kendi içerisinde ses, terkip ve delâlet bakımından üçlü tasnife tabi tutulmuştur. Ayrıca eserin önemli bir kısmını bedî' terimleri teşkil etmektedir.⁵⁶ Seci ve cinas gibi terimler ses; tıbâk, 'aks ve mukâbele gibi terimler terkip; tevriye ve müşâkele gibi terimler ise delâlet bakımından ele alınmıştır.⁵⁷ Çalışmada beyân ile ilgili yedi, meânî ile ilgili dokuz, bedî' ile ilgili yirmi beş terime yer verilmiştir.⁵⁸

⁴⁹ İbrahim el-Ahmed, *el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Ebi'l-İsba' el-Mısırî (h.654) fî Kitâbeyhi Tahrîri't-Tahbîr ve Bedî'i'l-Kur'ân* (Bağdat: Câmi'atu Bağdat, Kuliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 5-14.

⁵⁰ el-Ahmed, *el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Ebi'l-İsba' el-Mısırî*, 15-20.

⁵¹ el-Ahmed, *el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Ebi'l-İsba' el-Mısırî*, 21-92.

⁵² el-Ahmed, *el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Ebi'l-İsba' el-Mısırî*, 93-186.

⁵³ el-Ahmed, *el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Ebi'l-İsba' el-Mısırî*, 215-272.

⁵⁴ en-Nûrî el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi "Hizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb" li'bnî Hicce el-Hamevî* (Mu'te: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 6-48.

⁵⁵ el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî*, 49-88, 89-126, 127-239.

⁵⁶ el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî*, 127, 165, 200.

⁵⁷ el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî*, 144-158, 178, 191, 195, 211, 234.

⁵⁸ el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî*, 49-88, 89-126, 127-239.

Çalışmada Hamevî'nin kendinden önceki belâgatçı ve edebî tenkitçilerden ne oranda etkilendiği ortaya konulmuştur. İbn Hicce'nin belâgat ilminin meânî, beyân ve bedî' şeklindeki tasnifine karşı çıktığı ve bahsi geçen bütün bu tasnifleri bedî' çatısı altında birleştirdiği ifade edilmiştir. Hamevî'nin özgün bir şahsiyet olduğu ve bu bağlamda bazı belâgat terimlerinin tarifi ve isimlendirmesi konusunda kendinden öncekilere muhalefet ettiği belirtilmiştir. Hamevî'nin bazı bedî' terimlerini ayrı ayrı anmak yerine onları tek bir çatı altında birleştirmeyi teklif etmesi eserde öne çıkarılan hususlardandır. İbn Hicce'den önceki dönemde birçok belâgat terimi netleşmiş olmakla birlikte onun; terimlerin tarif, taksim ve telhisi konusundaki yeteneğiyle öne çıktığı vurgulanmıştır.⁵⁹

13. el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi Mevâddi'l-Beyân li'bnî Halef el-Kâtib

Eser, 1997 yılında İlhâm Abdurrahman Hamâde tarafından Yusuf Ebu'l-'Udûs danışmanlığında Ürdün'ün İrbid şehrindeki Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hazırlanmış olup 157 sayfadır.

Çalışma, belâgat ve edebî tenkit terimlerini İbn Halef el-Kâtib (ö.437)'in *Mevâddu'l-Beyân* isimli eseri bağlamında ele almaktadır. Müellif, İbn Halef'in belâgat terimlerini ve konularını kitâbet sanatı ile ilişkili olarak ele aldığını ifade etmiştir. İbn Halef, kâtibin; beyân ve meânî konusunda iyi bir muhakeme ve temyiz gücüne sahip olması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰ İnşâ kavramının ilk dönemlerde kitâbete karşılık geldiği belirtilmiştir. *Mevâddu'l-Beyân*, kitâbet sanatının belâgat ilminin gelişimine etkisini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Kâtibin manaların (meânî) delâletleri arasındaki incelikleri bilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İbn Halef, lafızların delâleti üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. O, beyânın ortaya çıkabilmesi için mananın vakit kaybetmeden muhatabın gönlüne yerleşmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶¹

İbn Halef el-Kâtib; sarf-nahiv, takdim-tehir, hazif-zikir ve elfâzın belâgatla ilişkisine kapsamlı olarak yer vermiştir. Bu bağlamda onun, belâgat ilimleri içerisinde daha çok meânînin gelişmesine katkı sunduğunu söyleyebiliriz. O; hakikat-mecaz, îcâz, istiare, kinaye, teşbih, nazm, telâ'um, müşâkele ve mesel gibi kavramlardan ayrıntılı

⁵⁹ el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî*, 240-242.

⁶⁰ Abdurrahman Hamâde, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi Mevâddi'l-Beyân li'bnî Halef el-Kâtib* (İrîdî: Câmî'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 2-3.

⁶¹ Hamâde, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 4-7.

olarak bahsetmiştir. Zikretmiş olduğu konularla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'den ve Arap şiirinden örnekler vermiştir. Aynı zamanda belâgatla ilgili birçok terimin tarifini de yaptığı görülmektedir. İbn Halef, bedî' ile ilgili kırk iki bâba yer vermiştir. Bedî' sanatlarının kullanımı ile ilgili tekellüf ve zorlamaya kaçılmaması gerektiğini söylemiştir. Onun, bedî' kelimesinin aslına ve sanatlar için neden bedî' isminin verildiğine dair çıkarımları eseri önemli kılan bir diğer husustur. Buradan hareketle el-Kâtib'in, kavramların tarif ve tasnif edilmesi noktasında belâgat ilminin gelişmesine katkı sunduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda sözün hangi durumlarda belâgat dışına çıktığını belirtmiş ve fesahatla ilgili kavramların şekillenmesine de katkı sağlamıştır. İbn Halef, intihâl ve serika gibi edebî tenkit ile ilgili kavramları da örneklerle açıklamış ve tasnif etmiştir.⁶²

14. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi Tahrîri't-Tahbîr li'bnî Ebi'l-İsba'*

Eser, 1998 yılında Yahya Abdullah el-Kudâh tarafından Yusuf Ebu'l-'Udûs danışmanlığında Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hazırlanmış olup 188 sayfadır.

Çalışma, belâgat ve nakd terimlerini İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî'nin *Tahrîru't-Tahbîr* isimli eseri bağlamında ele almaktadır. Eserde *teşbih*, *istiare*, *kinaye*, *tibâk* ve *cinas* gibi belâgat sanatlarına müstakil başlıklar açılmış, her bir kavram kelime ve terim anlamıyla ele alınmıştır. Yer verilen her bir terimin ilk dönem edebiyatçıları tarafından nasıl anlaşıldığı belirtilmiş ve İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî'nin terim anlayışına yer verilmiştir. Terimler konusunda İbn Ebi'l-İsba''ın kendinden önceki âlimlerden farklı düşündüğü noktalar açıklığa kavuşturulmuştur. Mısrî'nin belâgat ve nakd anlayışına yer verdikten sonra ele alınan terimler özellikle âyetlerden hareketle örneklerle açıklanmıştır.⁶³

15. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi'l-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih li'l-Kâdî el-Cürcânî*

Eser, 2005 yılında Heyâ 'Avad el-Hırşa tarafından Züheyr el-Mansûr danışmanlığında Ürdün'deki Mu'te Üniversitesi'nde 184 sayfa olarak hazırlanmıştır.

⁶² Hamâde, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 11-15.

⁶³ Abdullah el-Kudâh, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi Tahrîri't-Tahbîr li İbn Ebi'l-İsba'* (İrîdîd: Câmî'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 72-145.

Çalışmanın ilk kısmında Kâdî el-Cürçânî, yaşadığı edebî çevre ve *el-Vesâta* isimli eseri hakkında bilgi verilmiştir.⁶⁴ İkinci kısımda terimin tanımına, ortaya çıkışına, önemine ve mahiyetine yer verilmiştir. Bunlara ek olarak Kâdî el-Cürçânî'ye kadar olan dönemde belâgat terimlerinin gelişimi ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise belâgat ve edebî tenkit terimlerine bir arada yer verilmiştir. 14 terim ele alınmış olup bunlardan *es-Serikâtu'l-İlmiyye*'nin çeşitlerine ayrıntılı olarak değinilmiştir.⁶⁵

Çalışmada ele alınan terimlerin ilk olarak sözlük ve ıstılah anlamlarına yer verilmiştir. Akabinde bahsi geçen terimlere ilk olarak kimler tarafından temas edildiği ortaya konulmuştur. Terimlerin ilk olarak kimler tarafından tanımlandığı hususu netleştirilmiştir. Son olarak ise Kâdî el-Cürçânî'nin terimlerle ilgili rolüne değinilmiştir. Terimlere ve kullanımlarına Kâdî el-Cürçânî'den önceki dönemden bolca istişhad yapılmakla birlikte ona özgü durumlara ve diğer edebiyatçılardan ayrıldığı noktalara temas edilmiştir. O, -cinas sanatı örneğinde olduğu gibi- bazı konuları yarım bırakıp araya farklı konuları serpiştirdikten sonra ilgili konuya tekrar dönüş yapmıştır.⁶⁶

Eserde ilk dönem belâgat terimlerinin Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili çalışmalarla doğrudan irtibatlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte sözlük çalışmalarının da belâgat terimlerinin gelişmesindeki rolüne temas edilmiştir. Terimlerin, edebî tenkitçi ve belâgatçıların ortak gayretleri sonucunda geliştiği vurgulanmıştır. Kâdî el-Cürçânî'nin terimleri tarif, tasnif, tafsil, tahdit ve şerh etme konusunda özellikle öne çıktığı belirtilmiştir.⁶⁷

16. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî 'inde Abdilkâhir el-Cürçânî*

Çalışma, 1992 yılında İbrahim Muhammed Sâlim tarafından Kâsım el-Mûminî ve Musâ er-Rubâ'î danışmanlığında Ürdün'ün İrbid şehrindeki Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 262 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Eserde ilk olarak terim, terimin mahiyeti ve gelişimi ele alınmaktadır.⁶⁸ Ardından belâgat ve edebî tenkit terimlerinin ortaya çıkışına temas edilmektedir. Giriş mahiyetindeki bu konulardan sonra eserin temel temasını teşkil eden mesele olan

⁶⁴ Hamd el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi'l-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih li'l-Kâdî el-Cürçânî* (Mu'te: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 1-35.

⁶⁵ el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 36-58, 59-174, 124-161.

⁶⁶ el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 59-69, 176.

⁶⁷ el-Hırşa, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 175-177.

⁶⁸ Muhammed Sâlim, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî 'inde Abdilkâhir el-Cürçânî* (İrddid: Câmi'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 1.

Abdulkâhir el-Cürcânî'nin belâgat ve nakd anlayışına yer verilmiştir.⁶⁹ Abdulkâhir'in belâgat ve nakd anlayışını şekillendiren kaynaklara ve müelliflere kategorik olarak değinilmiştir. Cürcânî'nin belâgat terimlerinin şekillenmesi konusundaki rolü ayrıntılı olarak işlenmiştir.⁷⁰ Bununla birlikte Cürcânî'nin yeni terim üretmeyi nihai amaç olarak görmediği, belâgat ve nakd kavramlarının daha iyi anlaşılmasını hedeflediği ifade edilmiştir.

17. el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî 'inde Usâme b. Munkız

Çalışma, 2003 yılında Fayiz Maddallah ez-Zinîbât tarafından Züheyr el-Mansûr danışmanlığında Mu'te Üniversitesi'nde 202 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Tez, Usâme b. Munkız'ın belâgat ve edebî tenkit terimlerine dair düşüncelerine odaklanmaktadır. Çalışmada ilk olarak Usâme b. Munkız dönemindeki belâgat anlayışı ortaya konmuş ve onun -belâgat açısından- teori ve uygulama arasındaki geçiş dönemine denk geldiği ifade edilmiştir.⁷¹ Belâgat ve nakd konusunda İbnu'l-Mu'tez (öl. 296/908)'den büyük oranda etkilendiği belirtilmiştir. Usâme b. Munkız'ın kendisinin de şair olmasının onu özellikle nakd konusunda öne çıkardığı vurgulanmıştır.

Eserde Usâme b. Munkız'ın bedî'e çok önem veren birisi olmakla birlikte bedî' sanatlarının kullanımında aşırıya kaçmayı edebî tenkit bakımından kusurlu olarak gördüğü ifade edilmiştir. Usâme b. Munkız bazı bedî' sanatlarının şiirde kullanılmasının tekellüf meydana getirdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda cinas sanatını şiirlerinde hiç kullanmadığı ifade edilmiştir. Sanatların isimlendirilmesi konusunda genellikle kendinden önceki âlimler ile aynı fikirde iken bazı sanatlar için yeni birtakım önerilerde bulunmuştur. Usâme b. Munkız'ın belâgat ve nakd terimleri konusunda kesin kurallar koymadığı; bu durumun da kendisinin de şair olması ile ilişkili olarak, teoriden ziyade pratiğe önem vermesi ile açıklanabileceği ifade edilmiştir.⁷² Eserde belâgat ve nakd sanatlarının tamamı ayrıntılı olarak ele alınmamış, Usâme b. Munkız'a kadar büyük oranda şekillenmiş veya onun şekillenmesine etki ettiği sanatlara ağırlık verilmiştir.⁷³ Eserde klasik ve modern dönemde Batı'daki edebiyat anlayışının Arap edebî tenkit anlayışına etki edip etmediği veya ne oranda etki ettiği hususu tartışılmıştır. Müellif,

⁶⁹ Sâlim, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 4,9.

⁷⁰ Sâlim, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 14-27,28.

⁷¹ Fayiz Maddallah ez-Zinîbât, *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî 'inde Usâme b. Munkız* (el-Kerak: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 7-10.

⁷² ez-Zinîbât, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 10-13.

⁷³ ez-Zinîbât, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 34-189.

özellikle modern dönemde dilbilim alanında Batı'daki gelişmeler ekseninde edebî tenkit terimlerine bazı etkilerin olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴ Çalışma edebî tenkit ve belâgat ile ilgili modern dönemdeki kavramlara da dikkat çekmesi yönüyle önemlidir.

18. Mustalahu'l-Mecâz fî Kitâbi'l-Munzi'î'l-Bedî' fî Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî' li Ebî Muhammed el-Kâsım es-Sicilmâsî

Eser, 2014 yılında Hıde İbn Humeyde tarafından el-İyd Culûlî danışmanlığında Cezayir'deki Kasdî Merbâh Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi'nde 62 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, *el-Munzi'î'l-Bedî'* isimli eseri bağlamında Sicilmâsî'nin mecaz anlayışını ortaya koymaya odaklanmaktadır. Eserde ilk olarak terim olgusuna, mahiyetine, belâgat terimlerinin yapısına ve belâgat-edebî tenkit ilişkisine değinilmiştir.⁷⁵ Ardından hicrî sekizinci asra kadar olan dönemde mecaz kavramının Araplar tarafından hangi anlamlarda kullanıldığı ortaya konulmuştur. Ayrıca mecaz anlamında kullanılan diğer kavramlara da temas edilmiştir. Çalışmada mecaz kavramının belâgat ekollerinde ve Sicilmâsî'de ne anlama geldiği ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. İlgili kavramın tarihî süreçte nasıl bir anlam ve kapsam değişikliğine uğradığı belirlenmeye çalışılmıştır. Mecaz kavramı bağlamında Sicilmâsî'ye etki eden görüşlere ve onun diğer edebiyatçılardan ayrıldıkları noktalara temas edilmiştir.

Mecaz kavramı ile ilişkili olan bütün terimlere ve isimlendirilme gerekçelerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Çalışmada mecaz kavramı hayal kavramı ile yakından ilişkili olarak ele alınmıştır. Bazı edebiyatçılar mecaz kavramını hayalin ortaya çıkardığı bir unsur olarak görürken bazılarının ise bu düşünceye karşı çıktığı belirtilmiştir. Bu konuda Sicilmâsî'nin özgün düşüncelerine yer verilmiştir. Şairin manayı en güzel şekilde ifade edebilmek için icat ettiği sanatlar, kavramlar ve hayali unsurlar ortaya konmuştur. Mecaz-tahyîl ilişkisi bağlamındaki tartışmalara tafsilatlı olarak temas edilmiştir. Sicilmâsî'nin mecaz ve onunla ilişkili kavramları ele alırken Yunan ve Arap felsefesindeki unsurları göz önünde bulundurduğu ve onları açıklarken özellikle muhdes şairlerin şiirlerinden istişhad ettiği belirtilmiştir.⁷⁶

⁷⁴ ez-Zinîbât, *el-Mustalahu'l-Belâgî*, 29-30.

⁷⁵ Hıde İbn Humeyde, *Mustalahu'l-Mecâz fî Kitâbi'l-Munzi'î'l-Bedî' fî Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî' li Ebî Muhammed el-Kâsım es-Sicilmâsî* (Vuragla: Câmî'atu Kasdî Merbâh, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 1-7.

⁷⁶ İbn Humeyde, *Mustalahu'l-Mecâz*, 11-35,36-57.

19. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Meseli's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir li'bni'l-Esîr*

Eser, 1996 yılında Cebr Muhammed Birrî tarafından Sâmih Rabâbi'a danışmanlığında Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 208 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Eserde öncelikle kavramlar tasnif edilmiş ve her bir terimin sözlük ve ıstılah anlamları verilmiştir.⁷⁷ İbnu'l-Esîr (öl. 637/1239)'e kadarki süreçte belâgat ve nakd terimlerinin nasıl anlaşıldığı ve tanımlandığı ortaya konulmuştur. Sanatların Kur'ân'daki kullanımları ayrıca zikredilmiştir. Her bir belâgat ve nakd teriminin tarihte hangi farklı isimlerle anıldığını ortaya koyması eseri önemli kılan özelliklerdendir. İbnu'l-Esîr'in terimleri isimlendirme konusunda kendisinden önceki edebiyatçılarla ittifak ettiği ve ayrıştığı noktaları açıklamıştır. Sanatların meânî, beyân veya bedî' ilimlerinden hangisine dahil edileceği hususunda İbnu'l-Esîr'in kendine özgü düşüncelerini ortaya koymuştur. Onun bazı belâgat sanatları ile ilgili klasik tasnife muhalefet ettiğini belirtmiştir. İbnu'l-Esîr'in belâgat ve nakd terimlerini isimlendirme konusunda genellikle daha önceki düşünceleri benimserken bazı sanatlara da kendisinin yeni isimler verdiği ifade edilmiştir.⁷⁸ Arapların eskiden beri alışık oldukları üslup tarzları örneklerle açıklanmıştır.⁷⁹ Belâgat ve edebî tenkit kavramlarının tarihi süreçte kimler tarafından nasıl isimlendirildiğini ortaya koymuştur. Eseri önemli kılan önemli özelliklerden birisi de bir sanatın ıstılah anlamını kazanmadan önce o sanata hangi edebiyatçılar tarafından işarette bulunulduğunu açıklamasıdır. Eser her bir dönemde belâgat ve nakd terimlerinin neye delâlet ettiğini mukayeseli olarak ortaya koymaktadır.⁸⁰

Çalışmada, terimlerin isimlendirilmesi ve tanımlanması kadar bu sanatların işlevsel boyutunun ortaya çıkarılması meselesine de ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Belâgat ve nakd ilmi bağlamında sanatların daha çok her bir yüzyılda değişiklik gösteren işlevsel boyutuna odaklanmak suretiyle onların tarihi gelişimini aydınlatmanın hedeflendiği belirtilmiştir. Diğer eserlerde çok fazla zikredilmeyen önemli ve farklı bir husus ise edebiyatçıların belâgat ve edebî tenkit sanatlarına isim

⁷⁷ Muhammed Birrî, *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Meseli's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir li İbni'l-Esîr* (İrddid: Câmî'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 11-12.

⁷⁸ Birrî, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 12-16.

⁷⁹ Birrî, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 15-16.

⁸⁰ Birrî, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 17-24.

verirken musikiyi gözetmeleri dolayısıyla şiirdeki kafiye ve vezin uyumuna yönelik isimlendirmelerin ağırlık kazandığını vurgulamasıdır. Cinas, muvâzene, mukâbele ve tekrar gibi birçok sanatı bu bağlamda zikredebiliriz. Bu yönüyle sözdeki tekrarlar da bir şarkıda yinelenen nakaratlara benzetilmiştir. Ayrıca bir sanata hangi gerekçelerden hareketle farklı isimler verildiği ve bir terime verilen ismin nasıl yaygınlaştığı hususları da eserde belirginleştirilmeye çalışılmıştır.⁸¹

20. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi'l-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*

Eser, 1999 yılında Fâtıma el-Mezrû'î tarafından Ehyef Sinuv danışmanlığında Beyrut'taki Kıddîs Yusuf Üniversitesi'nde 165 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışmada ilk olarak İbn Reşîk el-Kayrevânî'ye kadar olan dönemdeki nakd anlayışı ve terimleri ele alınmıştır. Sonrasında Mağrib bölgesindeki edebî tenkit anlayışına değinilmiştir. Akabinde ise Kayrevânî'ye ve onun belâgat ve edebî tenkit anlayışına temas edilmiştir.⁸² Çalışmada ele alınan terimler kök harflerine göre alfabetik olarak işlenmiştir. Çalışmanın son kısmında ise araştırmacının işini kolaylaştırmak maksadıyla terimlerin ilk harfine göre ayrıca bir sıralama yapılmıştır. Terimlerin tanımlarının ve delâletlerinin belirlenmesinin ilmî disiplinler açısından çok önemli olduğu hususu vurgulanmıştır. Eserde bir kavramın lügavî anlamı ile terim anlamı arasındaki ilişki ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Her bir terimin İbn Reşîk'ten önceki yapısına ve onun, terimlerin tanımına olan etkisine değinilmiştir. Bir kavramı terim olarak görebilmenin ön şartı, birkaç asır boyunca aynı isimle tekrar etmesi ve edebiyatçılar arasında yaygınlık kazanması olarak görülmüştür. İbn Reşîk tarafından ortaya atılan kavramlara da ayrıca temas edilmiştir.⁸³

21. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi "el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih" li'l-Kâdî el-Cürcânî*

Eser, 2012 yılında Yâsîn Hurûbî tarafından Abdulhamîd Hîme danışmanlığında Kasdî Merbâh Üniversitesi'nde 252 sayfa olarak hazırlanmıştır.

⁸¹ Birrî, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 70-71,129-135.

⁸² Fâtıma el-Mezrû'î, *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi'l-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih* (Beyrut: Câmi'atu'l-Kıddîs Yusuf, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 1-17.

⁸³ el-Mezrû'î, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 17-159.

Çalışma, *el-Vesâta* isimli eseri bağlamında Kâdî el-Cürçânî'deki belâgat ve edebî tenkit terimlerine odaklanmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında hicri dördüncü yüzyıla kadar olan dönemde Arap edebî tenkidinin geçirmiş olduğu aşamalara değinilmiştir. Birinci kısımda Kâdî el-Cürçânî ve onun edebî tenkit anlayışı ele alınmıştır. *el-Vesâta* isimli eserinin belâgat ve edebî tenkit açısından yerine değinilmiştir. Bununla birlikte *el-Vesâta*'da terimlerin nasıl isimlendirildiğine ve Kâdî el-Cürçânî'nin edebî tenkidin sistemleşmesi konusundaki rolüne temas edilmiştir.⁸⁴ İkinci bölümde ise *el-Vesâta*'da geçen belâgat ve edebî tenkit terimleri açıklanmıştır. Her bir terimin ilk dönemlerden itibaren nasıl anlaşıldığı ve tanımlandığı ortaya konulmuştur.⁸⁵ Aynı zamanda bu bölümde terimlerin oluşumuna etki eden faktörler ve onların arka planları belirlenmeye çalışılmıştır.⁸⁶

22. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm: Nakdu'n-Nesr*

Çalışma, 2012 yılında Muhammed Ferhân Şedûh tarafından Kâsım el-Mûminî danışmanlığında Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 366 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Arapların klasik edebî tenkit ve belâgat anlayışları nesir tenkidi bağlamında ele alınmıştır. Çalışma hicrî üçüncü ve yedinci asır arasındaki süreçle sınırlandırılmıştır.⁸⁷

Eserde ilk olarak edebî metinlerle ilgili lafzî terkibe dayalı terimlere ve bunların özelliklerine değinilmiştir. Bu kategoride *el-işâra*, *el-intikâl*, *et-tefsîr*, *el-'akd ve'l-hall*, *el-fasl ve'l-vasl*, *el-lahn* ve *el-mükâfe'e* gibi terimlere yer verilmiştir. Ele alınan her bir terimin farklı isimlendirmelerine de temas edilmiştir.⁸⁸ Bahsi geçen belâgat veya edebî tenkit terimlerine ilk olarak hangi âlim veya âlimler tarafından değinildiği belirtilmiştir. Her bir terimin kök anlamından hareketle ıstılâhî anlamını nasıl kazandığı açıklanmıştır.⁸⁹ Örneğin el-Müberred'de *el-işâra* terimine karşılık olarak *el-îmâ'* ve *el-lemha* gibi isimlerin kullanıldığını belirtmiştir. İkinci olarak yapı bakımından ahenk ve sesle ilgili terimlere yer verilmiştir. Bu bağlamda *es-sec'*, *el-izdivâc*, *el-iktirân*, *et-tecmî'* ve

⁸⁴ Yâsîn Hurûbî, *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi "el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih" li'l-Kâdî el-Cürçânî* (Vuragla: Câmî'atu Kasdî Merbâh, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 17-48.

⁸⁵ Hurûbî, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 76-81.

⁸⁶ Hurûbî, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 186-233.

⁸⁷ 'Alâ' Muhammed Ferhân Şedûh, *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm: Nakdu'n-Nesr* (İriddid: Câmî'atu'l-Yermük, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 347.

⁸⁸ Şedûh, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 16-17.

⁸⁹ Şedûh, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 18,23,27,37,47,52,56,61.

et-te'attuf gibi terimlere yer verilmiştir.⁹⁰ Bu başlık altında edebî metinlerdeki ses uyumunu temel alan terimler işlenmiştir. Âlimlerin terimleri isimlendirmedeki farklılıklarına ve gerekçelerine ayrıntılı olarak temas edilmiştir.⁹¹ Edebî tenkitçilerin sanatlara isim verirken güzellik yönünü öne çıkardığı belirtilmiştir.⁹²

Üçüncü başlıkta sanatsal yaratıcılıkla ilgili sanatlara yer verilmiştir. Burada *el-bedîha ve'l-irticâl, el-hitâbe, el-munâzara, el-mesel, en-nevâdir* ve *muktezâ'l-hâl* gibi terimler ele alınmıştır. Bu noktada edibin daha çok kişisel yetenekleri rol oynamaktadır. Dördüncü başlıkta ise edebî metnin anlam ve delâleti ile ilgili terimlere yer verilmiştir. Bu başlık altında *el-hazf, el-mezhebu'l-kelâmî, el-îcâz, el-ıtnâb* ve *el-müsâvât* gibi terimler ele alınmıştır.⁹³

Çalışma; belâgat ve edebî tenkit terimlerinin farklı bir bakış açısıyla tasnif edilmesi, terimlerin birbirinden ayrılma süreçlerine işaret etmesi ve klasik edebî tenkitçilerin belâgat terimlerinin gelişmesine katkısını göstermesi bakımından önemlidir.⁹⁴

23. el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde'l-Âmidî fî Kitâbihî el-Muvâzene beyne Şi'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî

Eser, 2006 yılında Nûh Ahmed 'Abkel tarafından Cihâd el-Mecâlî danışmanlığında Mu'te Üniversitesi'nde 160 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, Bîşr el-Âmidî'nin *el-Muvâzene* isimli eserindeki belâgat ve nakd terimlerine odaklanmaktadır. Eserde 25 adet terim ele alınmıştır. Bunlardan 17 tanesi nakd, 8 tanesi ise belâgatla ilgilidir. *Hüsnü'l-ibtidâ'* ve *hüsnü't-tehallus* terimlerinde olduğu gibi sonradan belâgat kapsamına alınan bazı terimlere nakd bağlamında yer verilmiştir.⁹⁵ Bu yönüyle belâgat terimlerinin ilk dönemlerde nasıl tasnif edildiğini ve anlaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Eserde ilk olarak her bir terimin sözlük ve ıstılah anlamı verilmiş ardından tarihî gelişimine yer verilmiştir. Âmidî'ye kadar olan dönemde nakd ve belâgat terimlerinin nasıl anlaşıldığını ortaya koymuştur. Onun her bir terimi nasıl tanımladığını açıklamıştır.

⁹⁰ Şedûh, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 19,66.

⁹¹ Şedûh, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 80-84.

⁹² Şedûh, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 350.

⁹³ Şedûh, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 85,187.

⁹⁴ Şedûh, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 347-350.

⁹⁵ Nûh Ahmed 'Abkel, *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde'l-Âmidî fî Kitâbihî el-Muvâzene beyne Şi'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî* (el-Kerak: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 22-34.

Âmidî'nin kendinden önceki edebî tenkitçilerden ne ölçüde etkilendiğini, onun terimlere ilavede bulunup bulunmadığını ve Âmidî'ye ait olan özgün yönleri belirtmiştir. Muvâzene, hüsnü'l-ibtidâ' ve hüsnü't-tehallus gibi bazı terimlerin kullanım alanlarının Âmidî tarafından genişletildiğini belirtmiştir.⁹⁶

Âmidî'nin belâgat ve nakd terimleri konusunda kendinden önceki el-Câhız, İbn Tabâtabâ el-'Alevî ve Kudâme b. Ca'fer gibi edebiyatçılardan etkilenmekle birlikte kendinden sonraki Ebû Hilâl el-'Askerî, Abdulkâhir el-Cürcânî ve İbn Sinân el-Hafâcî gibi edebiyatçıları da etkilediği belirtilmiştir. Âmidî'nin terimlerle ilgili istişhada büyük önem verdiği ifade edilmiştir. İstişhad edilen şey Kur'ân'dan olabildiği gibi Arapların söz ve şiirlerinden de olabilmektedir. Tıbağın tekâfu', mu'âzalanın ise fahişu'l-isti'âre olarak isimlendirilmesi, Âmidî'nin terimleri isimlendirme konusunda zaman zaman kendinden öncekilere muhalefet ettiğini göstermektedir. Âmidî, benzer terimler arasındaki nüansı ortaya koymaya çalışmıştır. Cinas ile tıbak ayrımı üzerinde durması bu bağlamda zikredebilebilir. Âmidî bazı terimleri tarif ve tafsil etmiş olmakla birlikte nakd ve belâgat kavramların terimleşme süreçlerinin Âmidî döneminde de devam ettiği ifade edilmiştir.⁹⁷

24. el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî

Eser, 2009 yılında Abdulkâdir Ebû 'Amr tarafından İbrahim el-Bu'ül danışmanlığında Mu'te Üniversitesi'nde 306 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma dört kısımda incelenmiştir. İlk kısımda terim ve belâgat asrı gibi kavramlar açıklanmış, İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî'nin hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci kısımda Mısırî'nin ortaya attığı kavramlar üzerinde durulmuştur. Üçüncü kısımda Mısırî'deki belâgat terimleri, dördüncü kısımda ise nakd terimleri ele alınmıştır. Çalışmada hicrî yedinci asra kadarki belâgat ve nakd terimleri incelenmiştir.⁹⁸

25. el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde İbni'l-Bennâ' el-Marâkeşî

Eser, 2003 yılında Sâlih es-Sekâfî tarafından Sâlih er-Rabî'î danışmanlığında Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde 257 sayfa olarak hazırlanmıştır.

⁹⁶ 'Abkel, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 23,30,94.

⁹⁷ 'Abkel, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 138-139.

⁹⁸ 'Ammar Abdulkâdir Ebû 'Amr, *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısırî* (el-Kerak: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 5-49,50-105,106-262,263-287.

Çalışmada İbnu'l-Bennâ' el-Marâkeşî'deki belâgat ve edebî tenkit terimleri ele alınmıştır. Çalışmada ilk olarak belâgat ve edebî tenkit terimlerinin gelişimine temas edilmiştir. Akabinde el-Marâkeşî'nin terim anlayışı ele alınmıştır.⁹⁹ Terimler dört kategoride ele alınmıştır. Bunlardan ilki niteleme ve güzellik bildiren terimlerdir. el-Bedî', el-beyân, el-fesâha ve er-ravnek gibi terimler bu kısımda ele alınmıştır. İkincisi delâlet ve mana ile ilgili olan terimlerdir. el-ittisâ', et-tecâhul, el-irdâf ve el-mübâlağa gibi terimler bu kategoride ele alınmıştır. Üçüncüsü terkibe, söz dizimine ve cümle yapısına dayalı olan terimlerdir. el-hazf, el-itâle ve el-iltifât gibi kavramlar bu başlık altında ele alınmıştır. Dördüncüsü ise ses uyumuna ve ahenge dayalı olan terimlerdir. et-tecnîs, et-tibâk ve el-muvâzene gibi terimler bu kategoride ele alınmıştır.¹⁰⁰

26. el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgi 'inde's-Şuarâi'n-Nukkâd mine'l-Karnî's-Sâlis hattâ Nihayeti'l-Karnî'l-Hâmisi'l-Hicrî

Eser, 2004 yılında Fevziye el-Muzî'î tarafından Kâsım el-Mûminî danışmanlığında Yermük Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 127 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Tez, hicrî üçüncü ve beşinci asırda yetişen edebî tenkitçilerin terim anlayışları ile sınırlanmıştır. Eserde belâgat ve nakd (edebî tenkit) terimleri beraber ele alınmıştır. Her bir terimin lügat ve ıstılah anlamları açıklanmıştır. Hicrî üçüncü ve beşinci asır arasındaki nakd âlimlerinin terim anlayışlarına ayrıntılı olarak verilmiştir. Terimlerin teşekkül süreçleri ile ilişkili olarak her bir kavramın nasıl tanımlandığı ortaya konulmuştur. Terimleşme bağlamında ilk dönemdeki edebî tenkitçilerin sonrakileri nasıl etkilediği hususu belirginleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁰¹ Belâgat ve nakd terimlerinin isimlendirilmesi konusundaki görüş ayrılıkları ortaya konulmuştur. Bütün kavramlar ve edebî tenkitçilerin o kavramlara yaklaşımları örneklerle açıklanmıştır. Zaman zaman âyetlerden de istişhadda bulunulmuştur.¹⁰² Bunlara ek olarak belâgat ve nakd terimlerinin furûkuna da yer verilmiştir. Edebî tenkitçilerin bir şiirde hangi sanatların

⁹⁹ Su'âd Ferîh Sâlih es-Sekafî, *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgi 'inde İbni'l-Bennâ' el-Marâkeşî* (Mekke-i Mükerrreme: Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 2-26.

¹⁰⁰ es-Sekafî, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 27-72,73-164,166-201,203-236.

¹⁰¹ Said el-Muzî'î, *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgi 'inde's-Şuarâi'n-Nukkâd mine'l-Karnî's-Sâlis hattâ Nihayeti'l-Karnî'l-Hâmisi'l-Hicrî* (İridd: Câmi'atu'l-Yermük, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 18-23.

¹⁰² el-Muzî'î, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 84-88,110-116.

bulduğu ve bunların isimlendirilmesi hususundaki görüş ayrılıklarına gerekçeleri ile yer verilmiştir.¹⁰³

27. *Nemâzic mine'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye ve'n-Nakdiyye 'inde's-Sicilmâsî fî Kitâbi'l-Munzî' li Ebî Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Abdilaziz el-Ensârî es-Sicilmâsî*

Eser, 1999 yılında Muhammed Ebu'l-Heycâ' tarafından Yusuf Ebu'l-'Udûs danışmanlığında Yermük Üniversitesi'nde 139 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, *el-Munzî'* isimli eseri bağlamında Sicilmâsî'nin belâgat ve edebî tenkit anlayışını konu edinmektedir. Çalışmanın ilk kısmında terimlerin gelişimi, Sicilmâsî'nin terim anlayışında öne çıkan hususlar ve *el-Munzî'* isimli eserin terim yöntemi gibi başlıklar ele alınmıştır.¹⁰⁴ İkinci kısımda ise Sicilmâsî'deki belâgat ve edebî tenkit terimleri işlenmiştir. Ele alınan terimlere daha çok beyân ve bedî' ilminden örnekler sunulmuştur. Edebî tenkit terimleri için ayrı bir başlık açılmamış olmakla birlikte edebî tenkidin problemleri müstakil bir başlık altınca incelenmiştir.¹⁰⁵ Sicilmâsî'nin; terimlerin tanım, delâlet ve isimlendirilmesi konusunda kendisinden öncekilere muhalefet ettiği, bu konuda özgün düşünceler ortaya koyduğu ve mantığın verilerini sıkça kullandığı belirtilmiştir.¹⁰⁶

28. *Ta'limiyyetu'l-Mustalahî'l-Belâgî 'inde Abdilkâhir el-Cürcânî (Esrâru'l-Belâga Enmûzecen)*

Eser, 2019 yılında Lemîn Ömer Mûsâvî tarafından Muhammed Kintâvî danışmanlığında Cezayir'in Edrâr şehrindeki İfrîkiyye el-'Akîd Ahmed Dirâye Üniversitesi'nde 64 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışmada *Esrâru'l-Belâga* isimli eseri bağlamında Abdulkâhir el-Cürcânî'nin belâgat ve terim anlayışı ele alınmıştır. *Esrâru'l-Belâga*'nın özellikle beyân terimlerin temellendirilmesi konusunda önemli bir rol üstlendiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda bedî' ilmi kapsamına giren bazı sanatlara beyân altında yer verildiği ortaya konulmuştur. Abdulkâhir'de nakd ve belâgat kavramlarının bir arada ele alındığı ve

¹⁰³ el-Muzî'î, *el-Mustalahu'n-Nakdî*, 91-97.

¹⁰⁴ Ğuneyyâ Ahmed Muhammed Ebu'l-Heycâ', *Nemâzic mine'l-Mustalahâtî'l-Belâgiyye ve'n-Nakdiyye 'inde's-Sicilmâsî fî Kitâbi'l-Munzî' li Ebî Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Abdilaziz el-Ensârî es-Sicilmâsî* (İrbid: Câmî'atu'l-Yermûk, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 2-28.

¹⁰⁵ Ebu'l-Heycâ', *Nemâzic*, 28-139.

¹⁰⁶ Ebu'l-Heycâ', *Nemâzic*, 140-141.

onun teoriden ziyade pratiğe odaklandığı belirtilmiştir. Abdulkâhir'in belâgat terimlerini ele alırken mana unsuruna ağırlık verdiği ifade edilmiştir. Belâgat anlayışının temelinde nazm anlayışının olduğu hususu vurgulanmıştır. Abdulkâhir'in belâgat terimlerini ele alırken mantık verilerinin yanında edebî zevk ve zevk-i selîme de ağırlık verdiği ifade edilmiştir. Cürçânî'nin yeni kavram üretmekten ziyade var olan terimlerin doğru bir şekilde açıklanmasına odaklandığı belirtilmiştir.¹⁰⁷

29. et-Ta'rîf ve'n-Tenkîr beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Belâgiyyîn Dirâse Dilâliyye Vazîfiyye (Nemâzic mine's-Suveri'l-Mekkiyye)

Eser, 2007 yılında Nûh Atâullah es-Sarâyira tarafından Yusuf el-Gammâz danışmanlığında Mu'te Üniversitesi'nde 187 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Eser, marifelik ve nekralık olgusunun gramerciler ve belâgatçılar tarafından nasıl anlaşıldığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışma üç kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda gramercilerin¹⁰⁸ ikinci kısımda ise belâgatçıların¹⁰⁹ marifelik ve nekralık anlayışına yer verilmiştir. Üçüncü kısımda ise Mekkî sûrelerden örneklerle ilgili kavramlar tahlil edilmiştir.¹¹⁰ Çalışmanın belâgat ilmi açısından önemi, farklı disiplinlerin alanlarına giren ortak terimlere yaklaşımları mukayeseli olarak göstermesidir. Ayrıca marifelik ve nekralık gibi temel iki konunun dahi belâgat terimleri arasında zikredilmesi, bu durumun da belâgat terimlerinin fazlaca çoğalmasına işaret etmesi bakımından önemlidir.

30. et-Tavzîfu'l-Belâgî li't-Tecnîs ve'l-Muşâkele fî Şi'ri'l-Mütenebbî

Eser, 2014 yılında Kireyş ec-Cibûrî tarafından İbrahim el-Fehed danışmanlığında Irak'taki Diyala Üniversitesi'nde 142 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, Mütenebbî'nin şiirlerinde tecnîs ve müşâkele kavramlarının belâgat ilmi açısından işlevlerini konu edinmektedir. Çalışmada ilk olarak bahsi geçen kavramların anlamları ve çeşitleri üzerinde durulmuştur.¹¹¹ Ardından bu iki kavramın Mütenebbî'nin

¹⁰⁷ Ömer Mûsâvî, *Ta'lîmiyyetu'l-Mustalâhi'l-Belâgî 'inde Abdilkâhir el-Cürçânî (Esrârü'l-Belâga Enmûzecen)* (Cezâir: el-Câmi'atu'l-İfrîkiyye el-'Akîd Ahmed Dirâye, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1-57.

¹⁰⁸ Nûh Atâullah es-Sarâyira, *et-Ta'rîf ve'n-Tenkîr beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Belâgiyyîn Dirâse Dilâliyye Vazîfiyye* (Mu'te: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 1-70.

¹⁰⁹ es-Sarâyira, *et-Ta'rîf ve'n-Tenkîr*, 71-133.

¹¹⁰ es-Sarâyira, *et-Ta'rîf ve'n-Tenkîr*, 134-166.

¹¹¹ Kireyş ec-Cibûrî, *et-Tavzîfu'l-Belâgî li't-Tecnîs ve'l-Muşâkele fî Şi'ri'l-Mütenebbî* (Bakuba-Irak: Câmi'atu Diyala, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 5-66, 113-116.

şiiirlerinde hangi anlamlarda kullanıldığı araştırılmıştır.¹¹² Bu çalışma belâgat ilmi açısından tecnîs ve muşâkele kavramlarının Mütenebbî'nin yaşadığı asır olan hicrî dördüncü yüzyılda nasıl ve hangi anlamda kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu tarz çalışmalar belâgat kavramlarının gelişimine, tarihî süreçte geçirmiş oldukları anlam değişim ve dönüşümlerine ışık tutmaktadır.

31. *Te'sîlu'l-Mustalahi'l-Belâgî fî Kitâbi Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye li Safiyyiddin el-Hillî*

Eser, 2012 yılında Hüseyin el-'Abdu Rabbih tarafından Muhammed el-Hamedânî danışmanlığında Irak'taki Musul Üniversitesi'nde hazırlanmıştır.

Çalışmada *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye* isimli eseri bağlamında Safiyyuddin el-Hillî'nin belâgat ve terim anlayışı ele alınmıştır. Eserde ilk olarak terim olgusu, Safiyyuddin el-Hillî ve yaşadığı döneme temas edilmiştir. Çalışmadaki terimler alfabetik olarak ele alınmıştır. Her bir terimin öncelikle kök ve ıstılah anlamına değinilmiştir.¹¹³ Ele alınan her bir terimin Hillî'den önceki dönemde nasıl anlaşıldığı ortaya konulmuştur. Edebiyatçıların ilgili terimler konusundaki görüşleri mukayeseli olarak verilmiştir. Terimi ilk olarak zikreden ve tanımlamaya çalışan âlimlere temas edilmiştir.

Eserde, edebiyatçılar tarafından aynı terime verilen farklı isimler ve gerekçeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Hillî'nin her bir terimi nasıl anladığı ve kendisinden öncekilerden farklı yönleri ortaya konulmuştur. Hillî'nin kendisinden önce var olan terimleri ayrıntılı bir şekilde tanımladığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda onun yapmış olduğu tanımların kendinden önceki edebiyatçılarla benzer yönleri ortaya konulmuştur. Bununla birlikte Hillî'nin birbirine yakın terimler arasındaki nüansı ortaya koyma konusunda yoğun çaba sarf ettiği vurgulanmıştır.¹¹⁴

32. *Usûlu'l-Me'âyiri'n-Nassıyye fî't-Turâsi'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde'l-'Arab*

Eser, 2012 yılında 'Abdulhâlık Ferhân Şâhîn tarafından 'Abdu'z-zuhre Mubdir danışmanlığında Kûfe Üniversitesi'nde 202 sayfa olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, *nas* (metin/text) ile ilgili kriterlerin Arap belâgat ve edebî tenkit geleneğindeki izlerini sürmeye odaklanmaktadır. Çalışmada ilk olarak *nas* olgusuna,

¹¹² ec-Cibûrî, *et-Tavzîfu'l-Belâgî*, 116, 153-155.

¹¹³ Muhenned Ahmed Hüseyin el-'Abdu Rabbih, *Te'sîlu'l-Mustalahi'l-Belâgî fî Kitâbi Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye li Safiyyiddin el-Hillî* (Musul: Câmî'atu'l-Mevsil, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 2-40.

¹¹⁴ el-'Abdu Rabbih, *Te'sîlu'l-Mustalahi'l-Belâgî*, 121-132.

modern Batı ve Arap kültüründe ne anlama geldiğine ve modern dilbilimsel çalışmalar ile olan ilişkisine değinilmiştir.¹¹⁵ Bununla birlikte edimdilim ve metinlerarasılık gibi modern dilbilim kavramlarına temas edilmiştir. Çalışmada -belâgat ve edebî tenkit bağlamında- metinle ilgili modern dilbilim alan ve kavramlarının klasik dönemdeki kökenleri araştırılmıştır.

Çalışmada belâgat ve edebî tenkit ile ilgili kavramlar metinle (nas/text) ilişkili olarak amaçsallık, öğreticilik, hazır bulunuş, makamın/muhatabın pozisyonunun göz önünde bulundurulması ve metinlerarasılık bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda tecnîs ve sec' gibi kavramlar metnin ses yönü ile; mutâbaka ve mukâbele gibi kavramlar sözlük boyutu ile; hazf, fasl ve vasl gibi kavramlar gramer yönü ile ilişkilendirilmiştir.¹¹⁶ Bunlara ilaveten maksadın açık veya kapalı olması ile ilgili unsurlar amaçsallık; hüsnü'l-beyân, mübâlağa ve garâbet gibi unsurlar öğreticilik; sözde tenâfur¹¹⁷ ve ta'kîd¹¹⁸ gibi unsurlardan uzak durma hazır bulunuş; makam ve muktezâ-yı hâl gibi unsurlar ise muhatabın durumunun göz önünde bulundurulması ile ilişkilendirilmiştir.

Çalışmanın temel amacı modern dilbilim kavramlarının klasik dönemdeki kökenlerini tespittir. Araştırmada klasik edebiyatçı ve gramercilerin metin ile ilgili birçok kriteri ve kavramı daha önceden ortaya koyduğu ve modern dilbilim çalışmalarına zemin hazırladığı sonucuna ulaşılmıştır.¹¹⁹ Dolayısıyla bu çalışma modern dilbilim kavramlarının klasik dönemdeki nahiv, belâgat ve edebî tenkit kavramları ile ilişkisini kurması bakımından oldukça önemlidir.

Sonuç

Belâgat ve edebî tenkit terimlerinin teşekkülü ile ilgili yüksek lisans tezlerinin tahlili bu çalışmaya konu edilmiştir. İlgili çalışmaların 1980 yılından itibaren hız kazandığı görülmüştür. Bu konuda ulaşabildiğimiz en erken çalışma, Abdurrahîm Yahyâ Hâc Abdullah'ın 1980 yılında yapmış olduğu araştırmadır. Belâgat ve edebî tenkit terimlerinin teşekkülü ile doğrudan ilgili Türkiye'de yapılmış bir yüksek lisans tezine ulaşamamıştır.

¹¹⁵ Ferhân Şâhîn, *Usûlu'l-Me'âyiri'n-Nassıyye fî't-Turâsi'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde'l-'Arab* (Kûfe: Câmi'atu'l-Kûfe, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 5-37.

¹¹⁶ Şâhîn, *Usûlu'l-Me'âyiri'n-Nassıyye*, 38-72.

¹¹⁷ Kelime ve sözün fesahatini bozan ses uyuşmazlığı anlamında belâgat terimi.

¹¹⁸ İfadedeki karışıklık ve bozukluk sebebiyle sözün güç anlaşılması manasında belâgat terimi.

¹¹⁹ Şâhîn, *Usûlu'l-Me'âyiri'n-Nassıyye*, 73-179, 181-184.

Ulaşılan eserlerin ağırlığını bir edebiyatçının terim anlayışını ve yöntemini ele alan çalışmalar oluşturmaktadır. Bu çalışmalar genellikle bir edebiyat eserinden hareketle o eserin müellifinin terim anlayışını ortaya koymaya çalışan araştırmalardır. Bununla birlikte bir belâgat veya edebî tenkit teriminin ilk dönemden itibaren özellikle 8/14. yüzyıla kadarki gelişimini konu edinen müstakil çalışmalar da mevcuttur. Bu tür çalışmalarda bir kavramın geçirmiş olduğu anlam değişim ve dönüşümlerini net bir şekilde görebilmek mümkündür. Bunlara ilaveten meânî, beyân ve bedî' gibi belâgat ilimlerinden sadece birisine ait terimlerin tarihi gelişimini ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar da mevcuttur. Yapılan tezlerin birçoğunda belâgat ve edebî tenkit terimlerinin bir arada işlendiği görülmektedir. Bu durum ilk dönemlerden itibaren belâgat ve nakd terimlerinin iç içe olması ile yakından ilişkilidir.

Çalışmaların genellikle bir edebiyatçının terim anlayışını konu edinen eserler ve bir terimi tarihî olarak inceleyen eserler olmak üzere iki kanaldan ilerlediği görülmektedir. Bazı eserlerde bir terimin yaygınlık kazanan ismi yerine ele alınan edebiyatçı tarafından kullanılan ismi tercih edilmiştir. Böylelikle bir terimin isimlendirme bakımından geçirmiş olduğu aşamalara işaret edilmeye çalışılmıştır. Terimler ve onların isimlendirilmesi ile ilgili görüşlerin tezlerde mukayeseli olarak incelendiği görülmektedir. Belâgat ve edebî tenkit terimlerinin teşekkülü ile ilgili çalışmaların 1980'lerin başına kadar uzandığını ve artarak devam ettiğini söylemek mümkündür.

Hicrî dördüncü yüzyıl ile yedinci yüzyıl arasında yaşamış edebiyatçıların terim anlayışlarının tezlere daha fazla konu edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerde ele alınan kavramlar genellikle alfabetik olarak sıralanmış ve bahse konu edilen edebiyatçıların o konudaki düşüncelerine sistematik olarak yer verilmiştir. Her bir terimin, araştırılan belâgatçıdan önceki yapısına temas edilmiş ve ilgili âlimin terimlerin şekillenmesi konusundaki rolüne değinilmiştir. Terimlerle ilgili kırılma noktaları belirlenmeye çalışılmıştır. Birçok araştırmada klasik belâgat ve nakd terimlerinin modern dilbilim çalışmalarına zemin hazırladığı hususu vurgulanmıştır. Bu bağlamda modern dilbilim terimlerinin klasik dönemdeki kökenlerinin izleri sürülmüştür. Belâgat ve nakd âlimlerinin terimlerin gelişimine ortak katkı sunduğu ifade edilmiştir. Yapılan çalışmalar ilk dönemlerde belâgat ilimleri netleşmemiş olduğu için meânî, beyân ve bedî' alanına ait kavramların karışık olarak işlendiğini ortaya koymaktadır.

Edibin yaşadığı kültürel ortamın ve etkilendiği şahsiyetlerin terim anlayışına büyük oranda etki ettiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Arapların kültürel yapısının hangi sanat ve kavramlara daha elverişli olduğu hususu tezlerde tartışılmıştır. Tezlerde, kavramlarla ilgili olarak edebiyatçıların diğerlerinden farklı olan düşüncelerine sistematik ve mukayeseli olarak yer verilmiştir. Aynı zamanda bir edebiyatçının aynı kavramı diğerlerinden farklı isimlendirme ve tanımlama gerekçeleri üzerinde durulmuştur. Bazı âlimlerin terimleri isimlendirirken sanat ve anlam yönüne, bazılarının ise güzellik yönüne dikkat çektiği sonucuna ulaşılmıştır. Belâgat ve edebî tenkit ile ilgili yeni bir kavram ortaya koymak ise edebiyatçılar tarafından övünç meselesi olarak görülmüştür. Yüksek lisans tezi düzeyinde ulaştığımız çalışmaların alandaki malzemeyi büyük ölçüde yansıttığını söylemekle birlikte bütün çalışmalara ulaşabildiğimiz iddiasında değiliz.

Yapmış olduğumuz bibliyografya çalışması ve verilen eserlerin kaynakçası incelendiğinde birçok araştırmacının kendinden önce yapılan çalışmalardan haberdar olmadığı görülmektedir. Bu durum akademik çalışmalarla ilgili bibliyografya ve literatür bilgisinin önemini ortaya koymaktadır. Tezlerin büyük çoğunluğu Ürdün ve Mağrib ülkelerinde kaleme alınmıştır. Bununla birlikte Suudî Arabistan, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde de kayda değer çalışmaların olduğu görülmektedir. Ayrıca bu çalışma, belâgat ve edebî tenkit terimlerinin teşekkülü ile ilgili oldukça fazla yüksek lisans tezi yapıldığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte belâgat ve edebî tenkit terimlerinin teşekkülünü konu edinen daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu söylememiz mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Yahyâ Hâc. *el-Belâga fî Sırrı'l-Fesâha li'bni Sinân el-Hafâcî*. Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1980.
- 'Abdu Rabbih, Muhenned Ahmed Hüseyin. *Te'sîlu'l-Mustalahi'l-Belâgî fî Kitâbi Şerhi'l-Kâfiyeti'l-Bed'iyye li Safiyyiddin el-Hillî*. Musul: Câmi'atu'l-Mevsil, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- 'Abkel, Nûh Ahmed. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde'l-Âmidî fî Kitâbihî el-Muvâzene beyne Şi'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî*. el-Kerak: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ahmed, İbrahim. *el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Ebi'l-İsba' el-Mısrî (h.654) fî Kitâbeyhi Tahrîri't-Tahbîr ve Bed'i'l-Kur'ân*. Bağdat: Câmi'atu Bağdat, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Birrî, Muhammed. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Meseli's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir li'bni'l-Esîr*. İrdid: Câmi'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Bugfe, Melîke. *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Bed'î li'bni'l-Mu'tez*. Vuragla: Câmi'atu Kasdî Merbâh, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Cibûrî, Kireyş. *et-Tavzîfu'l-Belâgî li't-Tecnîs ve'l-Muşâkele fî Şi'ri'l-Mütenebbî*. Bakuba-Irak: Câmi'atu Diyala, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Dehuv, Hüseyin. *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-Munzi'î'l-Bedî' fî Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî' li's-Sicilmâsî*. Vuragla: Câmi'atu Kasdî Merbâh, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ebû 'Amr, 'Ammar Abdulkâdir. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde İbn Ebi'l-İsba' el-Mısrî*. el-Kerak: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ebu'l-Heycâ', Ğuneyyâ Ahmed Muhammed. *Nemâzic mine'l-Mustalahâti'l-Belâgiyye ve'n-Nakdiyye 'inde's-Sicilmâsî fî Kitâbi'l-Munzi' li Ebî Muhammed el-Kâsım b. Muhammed b. Abdilaziz el-Ensârî es-Sicilmâsî*. İrbid: Câmi'atu'l-Yermûk, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Er, Rahmi. "Tenkit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Güceyüz, İsa. "Belâgat ve Edebî Tenkit Terimlerinin Teşekkülü Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi I". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2020), 477-508.
<https://doi.org/10.14395/hititilahiyyat.685217>
- Halâyile, Mahmud. *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi'l-'Umde li'bni Reşîk el-Kayrevânî h.456*. Amman: el-Câmi'atu'l-Ürdüniyye, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Hamâde, Abdurrahman. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi Mevâddi'l-Beyân li'bni Halef el-Kâtib*. İrdid: Câmi'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Hırşa, en-Nûrî. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi "Hizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb" li'bni Hıccce el-Hamevî*. Mu'te: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Hırşa, Hamd. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi'l-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih li'l-Kâdî el-Cürcânî*. Mu'te: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Hurûbî, Yâsîn. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi "el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve Husûmih" li'l-Kâdî el-Cürcânî*. Vuragla: Câmi'atu Kasdî Merbâh, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- İbn Humeyde, Hide. *Mustalahu'l-Mecâz fî Kitâbi'l-Munzi'î'l-Bedî' fî Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî' li Ebî Muhammed el-Kâsım es-Sicilmâsî*. Vuragla: Câmi'atu Kasdî Merbâh, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kılıç, Hulusi. "Belâgat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kudâh, Abdullah. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî fî Kitâbi Tahrîri't-Tahbîr li'bni Ebi'l-İsba'*. İrdid: Câmi'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Mansûr, İbrahim. *el-İcâz fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye: Dirâse Târîhiyye Fenniyye*. Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Meşûh, Dır'. *el-Mustalahâtu'l-Belâgiyye ve'n-Nakdiyye 'inde Ebî Hilâl el-'Askerî*. Anbar: Câmi'atu'l-'Anbâr, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Mezhûrî, Şâmih. *İşkâliyyetu'l-Mustalahi'l-Belâgî: Dirâse Tatbîkiyye fî Mustalahâti 'İlmi'l-Bedî'*. Bağdat: el-Câmi'atu'l-Mustansiriyye, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Mezrû'î, Fâtıma. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî Kitâbi'l-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*. Beyrut: Câmi'atu'l-Kiddîs Yusuf, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Mûsâvî, Ömer. *Ta'limiyyetu'l-Mustalahi'l-Belâgî 'inde Abdilkâhir el-Cürcânî (Esrârû'l-Belâga Enmûzecen)*. Cezâir: el-Câmi'atu'l-İfrîkiyye el-'Akîd Ahmed Dirâye, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Muzî'î, Said. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde's-Şuarâi'n-Nukkâd mine'l-Karni's-Sâlis hattâ Nihayeti'l-Karni'l-Hâmisi'l-Hicrî*. İrdid: Câmi'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Sâlim, Muhammed. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî 'inde Abdilkâhir el-Cürcânî*. İrdid: Câmi'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Sarâyira, Nûh Atâullah. *et-Ta'rîf ve'n-Tenkîr beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Belâgiyyîn Dirâse Dilâliyye Vazîfiyye*. Mu'te: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Sefâdğu, Ahmed. *el-Itnâb fî'l-Belâgati'l-'Arabiyye: Dirâse Fenniyye*. Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Sekafî, Su'âd Ferîh Sâlih. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde İbni'l-Bennâ' el-Marâkeşî*. Mekke-i Mûkerreme: Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Şâhîn, Ferhân. *Usûlu'l-Me'âyiri'n-Nassıyye fî't-Turâsi'n-Nakdî ve'l-Belâgî 'inde'l-'Arab*. Kûfe: Câmi'atu'l-Kûfe, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Şedûh, 'Alâ' Muhammed Ferhân. *el-Mustalahu'n-Nakdî ve'l-Belâgî fî'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm: Nakdu'n-Nesr*. İrdid: Câmi'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

- Şihâb, Abdurrahîm Behîr. *el-Mustalahu'l-Belâgî fî Kitâbi's-Sinâ'ateyn li Ebi Hilâl el-'Askerî: Dirâse Luğaviyye Târîhiyye Belâgiyye*. İrdid: Câmi'atu'l-Yermûk, Kulliyetu'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Zehrânî, Hamdân. *Buhûsu'l-Beyân fî Kitâbi "Esrâri'l-Belâga" li Abdilkâhir el-Cürcânî*. Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Yüksek Lisans Tezi, 1983.
- Zinîbât, Fayiz Maddallah. *el-Mustalahu'l-Belâgî ve'n-Nakdî 'inde Usâme b. Munkız*. el-Kerak: Câmi'atu Mu'te, Yüksek Lisans Tezi, 1992.